

Considerații și contribuții privind începuturile și evoluția protopopiatului greco-catolic de Turda între 1700-1830

Răzvan Mihai NEAGU

Colegiul Tehnic Turda

Turda Technical College

Personal e-mail: neagurazvan10@yahoo.com

Considerations and contributions regarding the beginnings and the evolution of the greek-catholic archpriest parish district of Turda between 1700-1830

The issue of the Greek-Catholic archpriest parish district and archpriests of Turda is a less tackled topic both in general as in the local historiography. The present paper has the purpose of bring new information and interpretations on this topic, as well as recovering a forgotten part of the confessional history of the town of Turda. The Greek-Catholic archpriest parish district of Turda is one of the oldest presbyterial units of the Romanian United Church. Its emergence coincides with unification moment of a part from the Transylvania's Romanian believers with the Rome. Thus, at the synod of 14th of September 1700, the archpriest Pascu from Turda was signing, together with the 28 priests subordinated to him, the documents that consented to the religious union with Rome. This way came into existence the Greek-Catholic archpriest parish district of Turda, which along history has been an important landmark in the evolution of the Romanian community from this region. The Greek-Catholic archpriests of Turda were remarkable personalities of the local community and beyond, bringing their valuable contribution to its development. The distinguished united clerics had a thorough specialized training acquired at the schools of Blaj.

Keywords: Greek-Catholic Church, Turda, Archpriest, Romanian community, Transylvania

Preliminarii. Problematika începuturilor protopopiatului greco-catolic de Turda este un subiect mai puțin abordat atât în istoriografia generală, cât și în cea locală. Acest material își propune să aducă informații și interpretări noi despre acest subiect, precum și să recupereze o parte uitată a istoriei confesionale a orașului Turda. Am ales să prezentăm în acest studiu evoluția configurației parohiale a protopopiatului Turda, numărul de credincioși greco-catolici, însă cea mai consistentă parte se concentrează pe viața și destinul protopopilor greco-catolici ai Turzii între anii 1700-1830. Referitor la acest aspect am urmărit originea, educația și cariera protopopilor, dar mai ales implicarea lor în viața orașului și a tractului protopresbiterial greco-catolic al Turzii, pe baza surselor avute la dispoziție.

Configurația protopopiatului greco-catolic de Turda. Protopopiatul greco-catolic Turda este una dintre cele mai vechi unități protopresbiteriale din cadrul Bisericii Unite. Apariția sa coincide cu momentul unirii unei părți a credincioșilor români din Transilvania cu Roma. Astfel, la sinodul din 14 septembrie 1700 protopopul Pascu din Turda își punea semnătura, împreună cu cei 28 de preoți din subordinea sa, pe actele care consfințeau unirea cu Roma. În acest mod s-a inaugurat existența protopopiatului greco-catolic de Turda, care de-a lungul istoriei a scris o pagină importantă în evoluția comunității românești din aceste ținuturi. Deși nu știm, care erau localitățile din subordinea sa, protopopul avea competență jurisdicțională peste 28 de așezări¹, fapt care ne duce cu gândul la un protopopiat bine articulat și

organizat. Atitudinea oamenilor de rând față de unirea cu Roma este imposibil de precizat. Cu toate acestea se pot face unele considerații. Cel mai probabil omul simplu nu conștientiza schimbarea survenită și cu siguranță nu era la curent cu diferențele dogmatice dintre Ortodoxie și Catolicism, în contextul în care majoritatea populației nu avea acces la educație.

Considerăm că între anii 1700-1830 evoluția organizatorică a protopopiatului greco-catolic Turda s-a aflat în etapa de debut.

Primele date clare despre structura internă a protopopiatului provin din actele conscripției realizate în anul 1733 de către episcopul Inocențiu Micu Klein. Potrivit acestora, protopopiatul greco-catolic Turda (*Archidiaconatus Thordensis*) avea 20 de parohii, reședința Turda, fiind caracterizată ca *oppidum*. O parte a localităților care îl compuneau, se găsesc azi în județul Cluj (Turda, Vișoara, Urca, Tritenii de Jos, Tritenii de Sus, Pădureni, Iacobeni, Ceanu Mare, Boian), iar cealaltă parte în județul Mureș (Tăureni, Sânger, Cipăieni, Zau de Câmpie, Valea Largă, Dătășeni, Bogata, Luduș, Chețani, Grindeni și Hădăreni)². Această structură organizatorică nu s-a păstrat, ea a evoluat de-a lungul anilor, în contextul epocii respective. La mijlocul secolului al XVIII-lea, când mișcarea antiunire se afla în plină desfășurare, structura protopopiatului greco-catolic Turda a suferit o schimbare radicală, fiind vorba de o dilatare teritorială. Tractul protoprebiterial a ajuns să se extindă în comitatele Turda și Cluj, precum și în Scaunul Arieșului. Conscripția realizată în 1750 de vicarul Petru Pavel Aron preciza foarte clar că protopopiatul Turda cuprindea numai puțin de 46 de parohii. Cu siguranță că noua configurație era rezultatul mișcărilor antiunire din Transilvania acelei epoci, care au afectat într-o măsură ridicată greco-catolicismul, aflat în faza sa de debut. Astfel, protopopiatul Turda cuprindea următoarele localități:

- **în comitatul Turda:** Turda, Copăceni (azi sat în com. Săndulești, jud. Cluj), Tureni (azi com. în jud. Cluj), Deleni (azi sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Pădureni (azi sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Surduc (azi sat în com. Iara, com. Cluj), Finișel (sat în com. Săvădisla, jud. Cluj), Filea de Jos (sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Șutu (sat în com. Săvădisla, jud. Cluj), Borzești (azi sat în com. Iara, com. Cluj), Petreștii de Jos (azi com. în jud. Cluj), Livada (azi sat în com. Petreștii de Jos), Măgura Ierii (azi sat în com. Iara, jud. Cluj), Hășdate (sat în com. Săvădisla, jud. Cluj), Filea de Sus (sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Micești (azi sat în com. Tureni, jud. Cluj), Săliște

(sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Pruniș (sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Agriș (azi sat în com. Iara, jud. Cluj), Plaiuri (azi sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Săcel (azi sat în com. Băișoara, jud. Cluj), Petreștii de Sus (azi sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Petreștii de Mijloc (azi sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Ciurila (com. în jud. Cluj), Sălicea (azi sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Vălișoara (azi sat în com. Săvădisla, jud. Cluj), Lita (azi sat în com. Săvădisla, jud. Cluj), Bosch (?), Vâlcele (azi sat în com. Feleacu, jud. Cluj), Comșești (azi sat în com. Tureni, jud. Cluj), Săndulești (azi com. în jud. Cluj), Mărtinești (azi sat în com. Tureni, jud. Cluj):

- **în comitatul Cluj:** Cluj-Napoca, Aiton (azi com. în jud. Cluj), Cara (azi sat în com. Cojocna, jud. Cluj), Pata (azi sat în com. Apahida, jud. Cluj), Rediu (azi sat în com. Aiton, jud. Cluj), Apahida (azi com. în jud. Cluj), Gheorghieni (azi sat în com. Feleacu, jud. Cluj), Feleacu (azi com. în jud. Cluj), Dezmir (azi sat în com. Apahida, jud. Cluj), Tăuți (azi sat în com. Florești, jud. Cluj), Florești (azi com. în jud. Cluj), Cluj-Mănăștur (azi cartier al mun. Cluj-Napoca) și Someșeni (azi cartier al mun. Cluj-Napoca)

- **în Scaunul Arieș:** Cheia (azi sat în com. Mihai Viteazu, jud. Cluj)³.

Această configurație a protopopiatului indică o evidentă criză a greco-catolicismului din această regiune, fapt care a impus o nouă aranjare a parohiilor. Din acest punct de vedere noua organizare poate fi considerată răspunsul noii confesiuni la mișcarea de revenire la Ortodoxie din aceste ținuturi. Remarcăm faptul că orașul Cluj, conform vicarului Petru Pavel Aron, era arondat protopopiatului Turda. Cu privire la motivele acestei stări de criză, considerăm că ele sunt foarte clare și sunt legate de mișcarea de revenire la Ortodoxie de la mijlocul secolului al XVIII-lea condusă de ieromonahul sârb, Visarion Sarai și continuată de călugărul Sofronie de la Cioara. Acțiunea antiunionistă a lui Visarion Sarai s-a derulat între 1744-1746, iar cea inițiată de Sofronie de la Ciora a avut loc între 1759-1761.

În cazul orașului Turda, acțiunea antiunionistă a avut succes. Ne bazăm această afirmație pe izvoarele demografice ale epocii, care consemnează fără echivoc acest fapt. Un prim document care prezintă situația confesională a orașului Turda după acțiunea antiunionistă este conscripția generalului Adolf von Buccow din anii 1760-1762. Acest document înregistrează faptul că în Turda existau 2 preoți greco-catolici, 57 de familii greco-catolice și o biserică unită (cel mai probabil, Biserica Șovagăilor). Pe de altă parte același izvor statistic consemna lipsa

totală a preoților neuniți (ortodocși), dar și faptul că 170 de familii din Turda erau neunite⁴. Analiza acestor date arată faptul că preoții au rămas fideli unirii cu Roma, în timp ce populația de rând s-a declarat în mare parte de confesiune ortodoxă. Numărul familiilor neunite era triplu față de cel al familiilor neunite. În opinia noastră această situație arată faptul că populația românească a Turzii a acceptat să revină la Ortodoxie. Numărul ridicat al familiilor de credincioși neuniți din Turda din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost un argument decisiv în reactivarea protopopiatului ortodox. Astfel, în conscripția clerului ortodox din Transilvania realizată de episcopul Dionisie Novacovici la 1767 este atestată refacerea tractului protopresbiterial ortodox al Turzii, care avea în subordine 48 de parohii⁵.

Numărul credincioșilor uniți. Un aspect important și definitoriu al vieții religioase într-o unitate ecleziastică este numărul de credincioși, care mărturiseau respectiva confesiune. În cazul protopopiatului greco-catolic Turda, primele informații legate de acest subiect ne parvin din conscripția efectuată de episcopul Inocențiu Micu Klein în anul 1733. Astfel, în cazul orașului Turda, ierarhul consemna la rubrica *incolae valachici* (locuitori români) 70 de persoane⁶. Numărul este unul destul de redus și poate avea mai multe explicații. În primul rând suntem de părere că credinciosul simplu, omul de rând, nu făcea diferența între Ortodoxie și greco-catolicism. În al doilea rând, trebuie spus că mulți credincioși și-au păstrat confesiunea, adânc înrădăcinată în mentalul colectiv românesc⁷. Pe de altă parte, amintim faptul că accesul populației românești în orașul Turda era unul limitat și strict controlat de autorități. Spațiul *intra muros* era unul interzis românilor, el fiind rezervat maghiarilor și germanilor. Comunitatea greco-catolică turdeană era la început una mică, iar conform calculelor efectuate de Gheorghe Bogdan-Duică, orașul de pe Arieș cu cei 70 de credincioși uniți, se încadra în rândul celor 376 de localități din Transilvania, care numărau între 50 și 100 de credincioși⁸.

Un nou tablou al situației confesionale din Transilvania a fost realizat în anul 1750 din porunca, pe atunci vicarului eparhial, Petru Pavel Aron. Denumită *Conscripția parohiilor, parohianilor (credincioșilor), parohilor, bisericilor, bisericanelor, fețelor bisericesti și a lucrurilor bisericesti din Dieceza Făgărașului*, importantul document statistic consemna pentru Turda, la rubrica *animae universim* (numărul sufletelor) un număr de 617 credincioși greco-catolici⁹. Creșterea este una spectaculoasă în intervalul de 17 ani dintre cele două conscripții, de aproape 9 ori. Care

au fost cauzele acestei creșteri semnificative a numărului de credincioși greco-catolic din Turda nu știm, însă putem formula ipoteze. În opinia noastră, cea mai plauzibilă explicație pentru creșterea numărului de credincioși este o intensă activitate misionară realizată de clerici. Pe de altă parte nu excludem o implicare a autorităților de stat, care favorizau fățiș greco-catolicismul.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca efect al mișcării antiunire a lui Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, populația greco-catolică din Turda a scăzut, după cum o atestă conscripția generalului Adolf von Buccow, deja amintită. Conform acesteia la Turda, în anii 1760-1762 existau 57 de familii care s-au declarat greco-catolice păstorite de 2 preoți¹⁰. Ulterior, populația de confesiune greco-catolică a Turzii a crescut, iar Șematismul din 1835 înregistra la Turda 8.531 de credincioși uniți¹¹.

Primii protopopi greco-catolici de Turda. Pregătire intelectuală, activitate și destin. După cum am afirmat anterior, protopopiatul greco-catolic Turda este una dintre cele mai vechi unități protopresbiteriale ale arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș. Datele despre primii protopopi ai tractului Turda sunt foarte puține, sumare și uneori chiar contradictorii, mai ales în ceea ce privește secolul al XVIII-lea. Sursele existente, precum și bibliografia disponibilă nu cad de acord asupra începutului și sfârșitului pastorației conducătorilor protopopiatului Turda. Cu toate aceste inconveniente majore, vom încerca să realizăm o prezentare cronologică clară, nevând însă pretenția exhaustivității. Am ales ca bază de plecare în prezentul demers cronologia protopopilor de Turda, așa cum este ea înfățișată de Șematismul din anul 1900. Această sursă primară este coroborată cu literatura istorică disponibilă.

Consemnat în 1700, **Pascu** a fost primul protopop greco-catolic de Turda. Din păcate informațiile despre acesta lipsesc cu desăvârșire. În afara mențiunii sale din 1700 alte date despre el nu deținem.

Despre următorul protopresbiter greco-catolic al Turzii, **Ioan Dragoș**, datele sunt la prima vedere destul de confuze, astfel că vom încerca în cele ce urmează să facem lumină în legătură cu acest aspect. Cu ocazia conscripției realizate în anul 1733 de episcopul Inocențiu Micu Klein apare în documente ca protopop de Turda, un anume Ioan¹². Despre el se știe că a participat la sinodul ținut la Blaj în 25 mai 1739, când în lista participanților apare pomenit ca *Joannes, archid. Tordensis*¹³. În anul 1745 este consemnat protopopul Ioan Dragoș, în contextul tulburărilor antiunioniste

stărnite de ieromonahul Visarion Serai. Protopopul de Turda a răspuns convocării comitetului suprem al comitatului Cluj, David Mariaffy de Maxa și a fost prezent la la 25 mai 1745 la Gherla, unde alături de alți protopopi a depus jurământul de credință pentru unirea cu Roma. De asemenea, fiecare protopop participant a declarat în scris că împreună cu poporul păstorit dorește să rămână statornic în unirea cu Roma, dar și că unirea a rămas nevătămată în districtul protopopesec pe care îl conducea¹⁴. Informațiile despre acest cleric sunt ceva mai vechi decât anul 1745. Astfel, într-un studiu recent, autorul Tiberiu Alexandru Ciorba, ocupându-se de episcopul greco-catolic de Oradea, Moise Dragoș, afirmă că în actul de botez al acestuia din urmă datat 1726 se precizează că tatăl viitorului ierarh, Ioan Dragoș, era preot la Turda¹⁵. Având în vedere faptul că la acel moment la Turda exista o singură parohie greco-catolică, considerăm că Ioan Dragoș este nimeni altul decât arhidiaconul Ioan menționat în 1733 în conscripția lui Inocențiu Micu-Klein, care în 1739 a participat la sinodul de la Blaj. Autoarea Greta-Monica Miron făcea o observație similară, dar cu precauție o considera la acel moment doar o ipoteză. Astfel, vorbind despre protopopii de Turda aceasta afirma: 1745-Ioan Dragoș (e posibil să fie același cu cei menționați în 1733 și 1739)¹⁶. Așadar, din cele de mai sus rezultă că Ioan Dragoș era la momentul 1726 protopop de Turda, iar păstoria lui a început, cel mai probabil, anterior acestui an.

Ioan Dragoș a fost un apropiat al episcopului Inocențiu Micu-Klein cu care a purtat o corespondență, ierarhul fiind deja în exil la Roma. Protopopul de Turda a făcut parte alături de alți protopopi greco-catolici din Transilvania (Ioan Szakadati din Blaj, Ștefan Pop Timandi din Jucu, Nicolae Pop din Biia, Nicolae Pop din Balomir și Avram Pop din Daia Română), din grupul susținătorilor episcopului Inocențiu Micu-Klein, îndepărtat de autoritățile imperiale din Transilvania¹⁷. Relația bună dintre Ioan Dragoș și Inocențiu Micu-Klein se poate desprinde din corespondența celor doi. Astfel, la 25 august 1747 Ioan Dragoș a fost informat de Inocențiu Micu-Klein, despre cererea, care i-a fost înaintată privind renunțarea la demnitatea episcopală¹⁸. Protopopul de Turda a participat în 12 septembrie 1747 la sinodul de la Daia Română, în cadrul căruia, printre altele, s-a decis depunerea vicarului Petru Pavel Aron. Ioan Dragoș a fost cel care i-a adus la cunoștință fostului vicar decizia sinodală, la 17 septembrie 1747¹⁹. În cadrul aceleiași adunări ecleziastice mai mulți clerici greco-catolici (un arhimandrit și 25 de protopopi), printre

care și Ioan Dragoș de Turda au semnat un memoriu datat 12 septembrie 1747 și trimis la Roma lui Inocențiu Micu-Klein, rugându-l să se întoarcă repede acasă pentru a-și relua atribuțiile episcopale, în caz contrar existând un risc major ca poporul să abandoneze unirea. Protopopul de Turda a semnat cu formula: *Archidiaconus Joannes Dragos Thordensis*²⁰.

Fiind un susținător activ al episcopului Inocențiu Micu-Klein, protopopul de Turda a intrat în colimatorul autorităților, el figurând pe lista celor care trebuiau interogați la începutul anului 1748. Despre Ioan Dragoș se cunoaște că la 15 ianuarie 1748 a lipsit din motive de sănătate de la ancheta protopopilor din Balomir, Daia Română și Hunedoara, care au fost anchetați în legătură cu faptul că l-ar sprijini în continuare pe fostul episcop, Inocențiu Micu-Klein. Ultima mențiune despre protopopul Ioan Dragoș datează din 15 mai 1748, când îl regăsim printre participanții sinodului de la Sibiu²¹. Nu știm nici când și nici în ce condiții și-a sfârșit viața protopopul de Turda. Așa după cum am anticipat anterior, Ioan Dragoș a fost tatăl primului episcop greco-catolic de Oradea, Moise Dragoș, inaugurând o adevărată dinastie clericală. Un alt fiu de-al său, Teodor a fost, la rândul său, protopop greco-catolic de Turda.

Următorul protopop greco-catolic de Turda a fost **Teodor Meheși**. Din păcate nu știm exact anii între care și-a desfășurat pastorația la Turda, însă putem afirma despre el că a fost unul dintre cei mai importanți și reprezentativi clerici uniți din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Autoarea Greta-Monica Miron vorbind despre protopopii greco-catolici de Turda, printre care și Teodor Meheși, indică faptul că acesta este atestat în această calitate pentru prima dată în anul 1761²². Deci, cel mai probabil, numirea sa în demnitatea protopopială este anterioară acestui moment. Șematismul din anul 1900 consemnează faptul că Meheși a fost protopop de Turda până în anul 1782, fapt care nu este real²³. După cum vom demonstra în continuare, Meheși era activ în demnitatea protopopială în anul 1783, deci coroborând aceste informații rezultă că personajul nostru și-a început păstoria ca protopop de Turda ante 1761, fiind activ în această calitate cel puțin până în anul 1783.

El era de origine modestă (iobăgească) și a studiat la Colegiul iezuit din Cluj²⁴. În anul 1756 apare pomenit ca paroh de Cluj-Mănăstur, fiind desemnat de episcopul Petru Pavel Aron să participe alături de funcționarii comitatensi la recensământul personalului ecleziastic și

inventarierea averilor parohiale din comitatul Turda²⁵. Se pare că Teodor Meheși a rezidat mai mult la Cluj-Mănăstur, localitate care conform conscripției vicarului Petru Pavel Aron din 1750 făcea parte din protopopiatul Turda. De altfel, el apare rezidând în această localitate și în anii 1765, 1767 și 1768²⁶.

Teodor Meheși a fost un apropiat al episcopului Petru Pavel Aron, care l-a sfințit preot. În calitate de protopop de Turda, la 5 martie 1761, Meheși își informa ierarhul despre comportamentul călugărului Endrödi, trimis la Cluj pentru a învăța tipografia și despre construirea unei capele la Cojocna²⁷. Păstoria lui Meheși ca protopop de Turda a coincis cu mișcarea de revenire la ortodoxie, fapt care a cauzat tensiune și tulburări în cadrul comunității românești din zonă. La 12 august 1761 episcopul Petru Pavel Aron îi scria generalului Buccow despre faptul că protopopul de Turda a identificat un *seductor*, în persoana unui anume popa George, care a ținut o adunare ortodoxă, ignorând astfel interdicțiile autorităților. Din respectiva scrisoare a episcopului de la Blaj mai aflăm că biserica din Turda a fost restituită credincioșilor greco-catolici²⁸. În opinia noastră această din urmă informație reprezintă o mărturie deosebit de importantă a stării de încordare între cele două confesiuni românești (ortodoxă și greco-catolică) din orașul de pe Arieș, la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. Conform misivei episcopale, bazată pe mărturia protopopului unit de Turda, biserica din această localitate ar fi fost preluată de credincioșii ortodocși la o dată neprecizată, cel mai probabil, în urma acțiunilor antiunire. Așa cum am prezentat anterior, conscripția generalului Buccow atestă faptul că, la Turda, cel puțin în perioada anilor 1760-1762, populația ortodoxă era majoritară. Cu toate acestea, conform scrisorii episcopale din 1761, biserica a fost redată comunității greco-catolice. Nu știm dacă a luat parte și nici ce rol a jucat în aceste evenimente, Teodor Meheși. În ceea ce ne privește, considerăm că detaliile oferite de scrisoarea amintită a lui Petru Pavel Aron pot conduce spre o posibilă implicare directă a protopopului greco-catolic în evenimentele de la Turda, chiar dacă acesta rezida la Cluj-Mănăstur, fiind vorba de o problemă de maximă importanță (mișcarea antiunire).

Revenind la personalitatea lui Teodor Meheși, în august 1762, ierarhul de la Blaj l-a îndemnat să recupereze pământurile bisericesti, înstrăinate de un preot de sub jurisdicția sa canonică. La 2 septembrie 1762 Petru Pavel Aron i-a cerut lui Meheși să demareze o anchetă privind-i pe preoții Simion Todoraș și Lazăr din Silvaș, care l-au acuzat pe stăpânul de pământ din zonă că ar fi ocupat în

mod abuziv un teren ecleziastic și casa parohială din sat²⁹. În anul 1763 Teodor Meheși a fost desemnat comisar de anchetă, împotriva unui preot cu un comportament scandalos, fiind împluternicit, în același timp, să numească un protopop, pe care îl va considera potrivit, pentru a-l ajuta în această misiune³⁰. După decesul lui Petru Pavel Aron (9 martie 1764), Teodor Meheși a fost susținătorul episcopului Atanasie Rednic³¹.

Datele prezentate mai sus arată că protopopul de Turda a fost un apropiat și apreciat al scaunul episcopal de la Blaj și a rămas fidel bisericii unite în anii dificili ai mișcării de revenire la ortodoxie. Protopopii uniți aveau de ales între a rămâne fideli Blajului și a accepta confesiunea ortodoxă. O parte dintre ei au defectat, însă nu și protopopul de Turda, fapt care i-a asigurat un mare capital de prestigiu. În urma mișcării antiunioniste, Biserica greco-catolică a ieșit destul de slăbită. Teodor Meheși a avut un rol important în gestionarea crizei unirii în protopopiatul Turda, fiind unul dintre oamenii de încredere al episcopului de la Blaj. Prin circulara din 5 martie 1767, episcopul Atanasie Rednic cerea protopopilor din subordine să alcătuiască o conscripție a unităților ecleziastice pe care le conduceau. Această situație era cerută de curtea vieneză, care dorea să aibă un tablou al progreselor unirii din Transilvania. Pe lângă datele referitoare la numărul preoților și credincioșilor uniți și neuniți se cerea consemnarea abuzurilor în urma cărora preoții pierduseră bisericile sau averile bisericesti³². Unul dintre protopopii care s-au conformat a fost Teodor Meheși. La 31 mai 1767 el a realizat *Conscripția parohiilor, bisericilor, preoților activi (cu menționarea episcopului de la care primiseră investirea sau confirmarea în funcție), a uniților în anii 1761 și 1767 (familii și credincioși), a neuniților în anul 1767 (familii și credincioși) și a cuantumului scutirilor de dări acordate preoților din protopopiatele Turda, Jucu, Miluani și Bonț*, iar la 4 iunie 1767 *Conscripția parohiilor, preoților activi, a uniților și neuniților (familii și credincioși), a bisericilor, a terenurilor bisericesti (numărul intravilanelor și capacitatea extravilanelor, cu menționarea contribuțiilor credincioșilor și a veniturilor totale obținute în fiecare parohie), a proprietăților și averilor preoților și a terenurilor atribuite recent parohiilor din protopopiatele Turda, Jucu, Miluani și Bonț*³³. El a administrat aceste ultime 3 unități ecleziastice în calitate de inspector, fapt care atestă încrederea scaunului arhieresc, dar și o răsplată pentru clericii, care au rămas fideli unirii³⁴.

Teodor Meheși a făcut parte din consistoriul blăjean, fiind asesor. El a participat la adunarea din 3 mai 1772 desfășurată în Blaj, a doua zi după moartea episcopului Atanasie Rednic (decedat la 2 mai 1772),

condusă de vicarul general, Filotei Laszlo, în cadrul căreia s-a citit testamentul ierarhului dispărut și s-au stabilit prioritățile în conducerea diecezei³⁵. Protopopul de Turda a desfășurat și o bogată activitate în cadrul tractului pe care îl conducea. În iunie 1774 în cadrul sinodului protopopesc desfășurat în satul Ceanu Mic, el a judecat un conflict matrimonial între doi soți din Turda³⁶. Pentru toată activitatea pe care a depus-o în beneficiul bisericii greco-catolice, în anul 1775 a fost recompensat de episcopia de la Blaj³⁷. Teodor Meheși a fost implicat în acțiuni de misionarism și prozelitism greco-catolic. În anul 1769 el a reușit să împiedice ridicarea unei bisericii ortodoxe în satul Pata, iar în anul 1779 a contribuit cu probe acuzatoare contra preotului ortodox, Nicolae din Zimbor, care desfășura propagandă antiunionistă³⁸.

Una din sarcinile principale ale preoților este administrarea tainei botezului. În anul 1780, Teodor Meheși l-a botezat pe Ioan Lemeni, cel care va deveni ulterior episcop la Blaj³⁹.

Protopopul de Turda a participat în octombrie 1781 la sinodul diecezan, fiind menționat primul pe lista participanților cu formula: *Preacinstitul protopop și decan Theodor Meheși al Turzii și Cluj-Mănăsturului*⁴⁰. De asemenea, la 12 august 1782, Meheși, în calitate de decan, a participat la sinodul electoral din Blaj, fiind unul dintre organizatorii acestuia, în contextul renunțării la episcopat a lui Grigore Maior⁴¹.

Autorii Șematismului jubiliar din anul 1900 afirmă că Teodor Meheși a fost protopop de Turda până în anul 1782. Această afirmație nu corespunde realității, fiind contrazisă chiar de viața și activitatea ilustrului cleric greco-catolic. Astfel, la 11 februarie 1783 răspunzând unei circulare trimisă de Ignatie Darabant (la acea dată vicar general al episcopiei de la Blaj), protopopul Teodor Meheși a inventariat averile mănăstirilor de la Feleacu și Petreștii de Sus⁴².

Protopopul Teodor Meheși a fost un iubitor al școlii și educației, transmitând acest sentiment și copiilor săi. Toți cei 4 copii ai săi au fost absolvenți ai Colegiului iezuit din Cluj, pe care l-a frecventat și protopopul. Cel mai prominent fiu al protopopului a fost Iosif Meheși, care a studiat dreptul la Universitatea din Viena, unde este atestat în 1770, fiind discipolul celebrului jurist austriac Joseph von Sonnenfels, unul dintre fondatorii mișcării Illuminati. Iosif a devenit cancelar în cadrul Cancelariei Aulice a Transilvaniei de la Viena, poziție din care și-a ajutat frații. Iosif Meheși s-a implicat în mișcarea națională a românilor din Transilvania, fiind

unul dintre semnatarii petiției românilor transilvăneni, *Supplex Libellus Valachorum* (1792) a cărei redactor a fost⁴³. Un alt fiu al protopopului, Petru Meheși a ales să urmeze cariera militară, studiind la Academia Militară din Viena din cartierul Laimgrube (1780). În anul 1783 era sublocotenent în cadrul Regimentului II Grăniceresc din Năsăud. Ulterior, devine căpitan. În 1797 se afla în Tirol. Din 1804 devine locotenent în cadrul aceleiași unități militare românești⁴⁴. Un alt fiu, Teodor Meheși, ajutat de fratele său Iosif a reușit să obțină o bursă și a studiat dreptul la Viena (1785), iar apoi a fost *registrator* al judecătoriei minelor de la Zlatna. Ladislau Meheși a devenit cancelar în cadrul Guberniului Transilvaniei⁴⁵. În stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem în ce condiții și nici unde a decedat protopopul Teodor Meheși.

Conform celor vehiculate de Șematismul din anul 1900, următorul protopop greco-catolic de Turda a fost **Teodor Dragoș**, care a păstorit între 1783-1794⁴⁶. El a fost fiul protopopului Ioan Dragoș și fratele primului episcop greco-catolic de Oradea, Moise Dragoș (1777-1787). Datele despre acest protopop sunt cvasinecunoscute. Deși Șematismul din 1900 afirmă că sfârșitul pastorației acestuia la Turda este 1794, această informație nu corespunde realității. Din alte surse aflăm că după 1790 și până la 17 iulie 1791 districtul Turzii a fost condus de călugărul bazilican **Gherman Péterlaki** în calitate de administrator⁴⁷. Acesta a fost prefectul tipografiei de la Blaj. Despre el știm că s-a născut în satul Petrila (com. Cucu, jud. Mureș) și a urmat studiile gimnaziale la Cluj. A ales să studieze teologia la Blaj, unde a rămas ca profesor la Gimnaziul din localitate, funcționând până în 1790, când a fost numit administrator protopopesc la Turda. Gherman Péterlaki a fost călugăr bazilican. În anul 1808, el se reîntoarce în satul natal, ocupându-se de educația copiilor fratelui său, iar în 1810 revine la Blaj, unde moare un an mai târziu (1811)⁴⁸.

Din analiza datelor avute la dispoziție rezultă că următorul conducător al tractului protopresbiterial Turda a fost **George Demeter**, care a fost numit protopop de Turda la 19 iulie 1791⁴⁹. Perioada sa de păstorire la Turda, prezintă multe neclarități. Astfel, Șematismul din 1900 înregistrează că el a păstorit în orașul de pe Arieș între anii 1794-1814, însă același document oficial știm că el a fost și protopop de Alba Iulia între 1794-1807. Preotul Florin Gheorghiu afirmă în lucrarea sa că George Demeter a păstorit la Turda în două rânduri, 1792-1795 și 1806-1808⁵⁰.

Conform lui Daniel Dumitran, George Demeter este atestat ca protopop de Turda în anii 1791, 1796, 1802

și respectiv între 1804-1814⁵¹. Împărtășim și noi această opinie. Demeter a îndeplinit și poziția de administrator al protopopiatului Alba Iulia, fiind atestat conform aceluiași istoric în anul 1796⁵². Stabilirea corectă a anilor în care acesta a funcționat atât la Turda, cât și Alba Iulia, rămâne un deziderat pentru studii viitoare. Multe detalii despre viața și activitatea acestui preot nu se cunosc. Din informațiile avute la dispoziție se observă faptul că viața și activitatea acestui cleric a fost o continuă pendulare între vocația didactică și cea preoțească. Precum alți clerici din acea vreme, cariera sa inițială a fost cea didactică, iar apoi cea sacerdotală. Se pare că a studiat la Viena (1779). Ulterior, între 1786-1789 a fost director al Școlii normale din Năsăud, dar și profesor de religie (catehet). Nu va renunța la activitatea profesorală, fiind o perioadă prefect de studii la Seminarul teologic din Blaj. George Demeter optează pentru intrarea în monahism, în ordinul bazilitan și se stabilește definitiv la Blaj, unde va funcționa între 1815-1816 ca profesor la prima clasa gimnazială⁵³. Fostul protopop de Turda a murit, cel mai probabil, în anul 1816⁵⁴.

În anii 1796 și 1800 la conducerea protopopiatului Turda s-a aflat în calitate de administrator, **Cyriacus Topfeldt**, prefect al Seminarului din Blaj, iar ulterior călugăr bazilitan⁵⁵. Nu deținem informații despre viața acestuia.

George Abraham (1779-1828) a fost o personalitate clericală din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea. El a fost inspector (1813) și viceprotopop al tractului Turda între anii 1815-1819. Potrivit lui Nicolae Comșa și Teodor Seiceanu, George Abraham era originar din satul Bucerdea Grânoasă (azi în jud. Alba) și a studiat teologia la școlile Blajului, finalizându-și pregătirea de specialitate în anul 1802. Demonstrând reale calități intelectuale, după absolvire i se oferă un post de profesor de sintaxă la Gimnaziul Superior, unde va funcționa între 1802-1804. Ulterior, respectiv între 1805-1813 face pasul spre slujirea altarului fiind inspector (1805) și viceprotopop la Gherla (1806-1809), de unde va ajunge la Turda, așa cum s-a afirmat mai sus⁵⁶. Abraham este atestat inspector la Turda în 1813 și viceprotopop al tractului omonim între anii 1815-1819⁵⁷. În stadiul actual al cercetărilor nu avem date despre activitatea sa la Turda. Cert este faptul că după încheierea păstoririi sale la Turda a ajuns în importanta demnitate ecleziastică de vicar foraneu al Silvaniei (1824-1828)⁵⁸. A desfășurat o intensă activitate culturală fiind preocupat de aducerea de la Blaj a numeroase cărți și catehisme pentru elevii români de la Gimnaziul

franciscanilor din Șimleu Silvaniei⁵⁹.

Cu siguranță cel mai important protopop greco-catolic de Turda a fost **Baziliu Rațiu** (1783-1870). El i-a păstorit pe credincioșii greco-catolici din Turda între anii 1819-1825⁶⁰. Viața și activitatea acestui ilustru cleric a mai fost abordată de noi și în alte ocazii, chiar în paginile revistei *Transilvania*⁶¹. De aceea acum ne vom mărgini la a readuce în memoria cititorilor faptul că el a fost ctitorul Bisericii Rățeștilor din Turda în anul 1839.

După Baziliu Rațiu demnitatea de protopop greco-catolic de Turda fost preluată de **George Bob**, care a păstorit între anii 1825-1832⁶². El a trăit între 1790-1832, fiind, cel mai probabil, rudă a episcopul de la Blaj, Ioan Bob. Protopopul de Turda s-a născut la Baia Mare și a învățat la Cluj și Blaj. A studiat teologia la Blaj, iar într-o primă fază a fost profesor la școlile Blajului, impunându-se vicerector al seminarului (1812). Debutază în cariera pastorală la Gherla, unde a fost paroh între 1813-1817. A fost transferat la Târgu Mureș ca paroh și protopop (1818-1825). Din acest oraș, George Bob ajunge la Turda, unde a păstorit până la moarte (1825-1832)⁶³. În stadiul actual al cercetărilor nu aveam date despre perioada petrecută de acest cleric în orașul de pe Arieș.

Considerații finale. Prezentul studiu și-a propus prezentarea începuturilor bisericii greco-catolice din Turda. Acest subiect este unul mai puțin dezbătut de istoriografia locală, dar și generală, deși această comunitate de credință a jucat un rol important în istoria orașului de pe Arieș. Din acest punct de vedere prezentul material poate fi considerat ca o recuperare a unei părți a istoriei confesionale turdene. Am considerat oportun prezentarea evoluției configurației protopopiatului greco-catolic Turda, a numărului de credincioși, precum și a protopopilor, care au păstorit comunitatea între anii 1700-1830. Protopopiatul greco-catolic Turda este una dintre cele mai vechi unități protopresbiteriale din cadrul Bisericii Române Unite cu Roma, începuturile sale confundându-se cu momentul apariției acestei confesiuni în Transilvania.

Note:

1. Ioan Micu-Moldovan, *Acte sinodale ale baserei române de Alb'a Iulia și Făgărașiu*, tom II, Blasiu, 1872, p. 118 (în continuare Moldovan II); *Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, Tipografia

- Seminarului Archiepiscopalian, p. 580 (în continuare Șematism 1900).
2. Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I secolul al XVIII-lea Transilvania, București, 1986, pp. 1444-145.
  3. Augustin Bunea, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul episcopesc Petru Aron în Transilvania, anul XXX, IX/1901*, p. 282-283 (în continuare Statistica românilor din Transilvania în anul 1750).
  4. Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762 în Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III/1924-1925, Cluj, 1926, p. 639.
  5. Ioan N. Beju, Keith Hitchins, *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții. Statistici*, Sibiu, Editura Urbana, 1991, pp. 545-546.
  6. Nicolae Togan, *Statistica românilor din Transilvania în 1733 în Transilvania*, anul XXIX, IX-X/1898, p. 185; Augustin Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, ed. II, realizată prin confruntarea cu manuscrisul original de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2012, p. 324.
  7. A se vedea Petru Magdău, *Un manuscris al lui Ștefan Moldovan: „Schite istorice despre starea bisericească a Districtului Gr[eco]-Cat[olic] a [ ] Mediașului în anul 1852” în Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca*, XLVII/2008, pp. 523-553.
  8. Gheorghe Bogdan-Duică, *Statistica românilor din Transilvania în 1733 în Convorbiri Literare*, anul XXX, 12/1896, vol. II, p. 633.
  9. Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, p. 282.
  10. Virgil Ciobanu, *op. cit.*, p. 639.
  11. *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo Nato M.DCCC.XXX.V ab Unione cum Ecclesia Romana C.XXX. VIII*, Blasii, p. 63.
  12. Gheorghe Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 636; Nicolae Togan, *Românii din Transilvania la 1733. Conscripția episcopului Ioan In. Klein de Sadu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Archiepiscopaliane, 1898, p. 17; Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 144.
  13. Moldovan II, p. 86.
  14. Greta Monica Miron, „Scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și Enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 494 (în continuare Biserica Greco-Catolică din Transilvania); Augustin Bunea, *op. cit.*, p. 191.
  15. Tiberiu Alexandru Ciorba, *Procesul canonic al primului episcop greco-catolic de Oradea Moise Dragoși (1777-1787) în Crisia*, XLVI, 2016, p. 117.
  16. Biserica Greco-Catolică din Transilvania, p. 494.
  17. Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, Editura ASTRA, 2007, p. 35.
  18. Biserica Greco-Catolică din Transilvania, p. 494.
  19. Francisc Pall, *Inocentiu Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-1768*, vol. I, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, pp. 110-111.
  20. Francisc Pall, *Inocentiu Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-1768*, vol. II, partea întâi, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, p. 305.
  21. Biserica Greco-Catolică din Transilvania, pp. 494-495.
  22. *Ibidem*, p. 495.
  23. Șematism 1900, p. 581.
  24. Greta Monica Miron, *Biserica Greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 121.
  25. *Ibidem*.
  26. Biserica Greco-Catolică din Transilvania, p. 495.
  27. *Ibidem*, p. 495.
  28. *Ibidem*.
  29. *Ibidem*.
  30. *Ibidem*.
  31. *Ibidem*, p. 176.
  32. Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florean-Adrian Laslo (editori), „...virturi decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...”. *Biserica Românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, Editura Altip, 2009, pp. 12-13.
  33. *Ibidem*, p. 32.
  34. Biserica Greco-Catolică din Transilvania, p. 401.
  35. *Ibidem*, pp. 95-96, nota 124; p. 495.
  36. *Ibidem*, p. 495.
  37. *Ibidem*, p. 496.
  38. Greta Monica Miron, *Biserica Greco-catolică din comitatul Cluj... op. cit.*, pp. 156, 182.
  39. Ciprian Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni (1832-1850)*, vol. I *Biserica Greco-Catolică din Transilvania după 150 de ani de la unirea cu Roma*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 35.
  40. Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Română Unită din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, p. 373.
  41. Ioan Micu-Moldovan, *Acte sinodale ale baserecei romane de Alb'a Julia și Fagarasiu*, tomul I, Blasii, 1869, p. 129 (în continuare Moldovan I).
  42. Marius Porumb, *Biserica Arhiepiscopaliană din Feleac, Ctitoria lui Ștefan cel Mare*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2003, pp. 24-25; Daniel Dumitran, *op. cit.*, p. 81.
  43. Szabó Miklós, Szógi László, *Erdélyi Peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemken 1701-1849*, Târgu-Mureș, Mentor Kiadó, 1998, p. 322; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 290.

44. Iacob Mârza, *Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 124; Szabó Miklós, Szögi László, *op. cit.*, p. 322.
45. Szabó Miklós, Szögi László, *op. cit.*, p. 322; Biserica Greco-Catolică din Transilvania, p. 495.
46. Șematism 1900, p. 581.
47. Daniel Dumitran, *op. cit.*, pp. 231-232, nota 265.
48. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dacalii Blajului*, București, Editura Demiurg, 1994, pp. 38-39.
49. Daniel Dumitran, *op. cit.*, p. 232, nota 265.
50. Florin Gheorghiu, *Parohii greco-catolice turdene. Istorie și actualitate (1700-2011)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 39.
51. Daniel Dumitran, *op. cit.*, p. 424.
52. *Ibidem*.
53. *Ibidem*, p. 274.
54. Șematism 1900, p. 581; Alexandra Dana Zecheru, *Figuri de protoșofi greco-catolici albaînieni de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în Apulum*, XLIII/2, 2006, p. 285; Florin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 39.
55. Daniel Dumitran, *op. cit.*, p. 424.
56. Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *op. cit.*, p. 49.
57. Daniel Dumitran, *op. cit.*, pp. 307, 424.
58. Ioan Oros, *Schiță de istorie a bibliotecilor din Țara Silvaniei (sec. XVII-XIX) din perspectivă paratextologică în Apulum* XLIV/2007, p. 453; Ioan Oros, *Modalități de creștere a colecțiilor bibliotecilor parohiale practicate la Blaj (1747-1876). Cazul Țării Silvaniei în Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/I, 2007, p. 87.
59. *Ibidem*, p. 91.
60. Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, *passim*
61. Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda în epoca modernă. Studenți din Turda la marile universități europene în epoca modernă (1700-1830) în Transilvania*, 6-7/2015, pp. 144-152.
62. Șematism 1900, p. 581.
63. Șematism 1900, p. 581; Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *op. cit.*, pp. 54-55; Florin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 40.
- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Statistica românilor din Transilvania în 1733 [The Statistics of Romanians from Transylvania in 1733] în Convorbiri Literare*, anul XXX, 12/1896, vol. II, pp. 626-642.
- Bunea, Augustin, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul episcopesc Petru Aron [The Statistics of Romanians from Transylvania in 1750 made by vicar Petru Aron] în Transilvania*, anul XXX, IX/1901, pp. 237-292.
- Bunea, Augustin, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751) [From the History of Romanians. Bishop Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)]*, ed. II, realizată prin confruntarea cu manuscrisul original de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2012, 480 p.
- Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, *Petru Pavel Aron [Petru Pavel Aron]*, Blaj, Editura ASTRA, 2007, 477 p.
- Ciobanu, Virgil, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762 [The Statistics of Romanians from Transylvania in the years 1760-1762] în Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III/1924-1925, Cluj, 1926, pp. 616-700.
- Ciorba, Tiberiu Alexandru, *Procesul canonic al primului episcop greco-catolic de Oradea Moise Dragoși (1777-1787) [The Canonical Trial of the First Greek-Catholic Bishop of Oradea Moise Dragoși (1777-1787)] în Crisia*, XLVI, 2016, pp. 117-121.
- Comșa, Nicolae; Seiceanu, Teodor, *Dacalii Blajului [The Teachers of Blaj]*, București, Editura Demiurg, 1994, 237 p.
- Dumitran, Daniel, *Un timp al reformelor. Biserica Română Unită din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830) [A Time of Reforms. Romanian Church United in Transylvania under the Leadership of Bishop Ioan Bob (1782-1830)]*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, 444 p.
- Dumitran, Daniel; Dumitran, Ana; Laslo Florean-Adrian (editori), „...virturi decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...”. *Biserica Românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767 [„...virturi decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...”. Romanian Church from Transylvania in the Statistical Sources of the year 1767]*, Alba Iulia, Editura Altip, 2009, 316 p.
- Feneșan, Costin, *Izvoare de demografie istorică [Sources of Historical Demography]*, vol. I secolul al XVIII-lea Transilvania, București, 1986, 435 p.
- Gheorghiu, Florin, *Parohii greco-catolice turdene. Istorie și actualitate (1700-2011) [Greek-Catholic Parishes from Turda. History and Present (1700-2011)]*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, 173 p.
- Ghișa, Ciprian, *Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni (1832-1850)*, vol. I Biserica

Bibliografie

Beju, Ioan N.; Hitchins, Keith, *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții. Statistici [The Romanian Orthodox Church in the XVIIIth century. Census. Statistics]*, Sibiu, Editura Urbana, 1991,

Greco-Catolică din Transilvania după 150 de ani de la unirea cu Roma [The Greek-Catholic Bishopric of Făgăraș during the Pastorship of Ioan Lemeni (1832-1850) vol. I The Greek-Catholic Church from Transylvania 150 years after the Union with Rome], Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, 370 p.

Magdău, Petru, *Un manuscris al lui Ștefan Moldovan: „Schițe istorice despre starea bisericească a Districtului Gr[eco]-Cat[olic] a [l] Mediașului în anul 1852” [A manuscript of Stephen Moldovan: Historical Sketches about Ecclesiastical Condition of the Greek-Catholic District of Mediaș in 1852]* în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca*, XLVII/2008, pp. 523-553.

Mârza, Iacob, *Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale [School and nation. Blaj Schools in the Era of National Revival]*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, 239 p.

Micu-Moldovan, Ioan, *Acte sinodale ale baserecei romane de Alb'a Julia și Fagarasiu [Synodal Acts of the Romanian Church from Alba Iulia and Făgăraș]*, tomul I, Blasiu, 1869, 196 p.

Micu-Moldovan, Ioan, *Acte sinodale ale baserecei române de Alb'a Iulia și Fagarasiu [Synodal Acts of the Romanian Church from Alba Iulia and Făgăraș]*, tomul II, Blasiu, 1872, 124 p.

Miron, Greta Monica, „Scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și Enoriași (1697-1782) [„Arise, Go, Preach...” Greek-Catholic Church from Transylvania. Clergy and parishioners (1697-1782)]*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, 600 p.

Miron, Greta Monica, *Biserica Greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea [Greek-Catholic Church from Cluj County in the XVIIIth century]*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, 383 p.

Neagu, Răzvan Mihai, *Formarea intelectualității din Turda în epoca modernă. Studenți din Turda la marile universități europene în epoca modernă (1700-1830) [The Formation of the Intellectuals from Turda in the Modern Age. Students from Turda at the Great European Universities during the Modern Age (1700-1830)]* în *Transilvania*, 6-7/2015, pp. 144-152.

Neagu, Răzvan Mihai, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918 [The Formation of the Intelligentsia from Turda. Students from Turda at the Great European Universities 1377-1918]*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 273 p.

Oros, Ioan, *Modalități de creștere a colecțiilor bibliotecilor parohiale practicate la Blaj (1747-1876). Cazul Țării Silvaniei [Methods to increase parish libraries collections practiced at Blaj (1747-1876). The case of Sylvania Land]* în *Annales*

Universitatis Apulensis, Series Historica, 11/I, 2007, pp. 84-113.

Oros, Ioan, *Schiță de istorie a bibliotecilor din Țara Silvaniei (sec. XVII-XIX) din perspectivă paratextologică [History sketch of the Sylvania Land's libraries (XVIIth-XIXth centuries) from paratextologic perspective]* în *Apulum* XLIV/2007, pp. 441-459.

Pall, Francisc, *Inochentiu Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-1768 [Inochentiu Micu-Klein. The Exile in Rome 1745-1768]*, vol. I, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, 242 p.

Pall, Francisc, *Inochentiu Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-1768 [Inochentiu Micu-Klein. The Exile in Rome 1745-1768]*, vol. II, partea întâi, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, 403 p.

Porumb, Marius, *Biserica Arhiepiscopală din Feleac, Ctitoria lui Ștefan cel Mare [The Archiepiscopal Church of Feleac, the Foundation of Ștefan cel Mare]*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2003, 80 p.

Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Enciclopedică, 1998, 622 p.

Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo Nato M.DCCC.XXX.V ab Unione cum Ecclesia Romana C.XXX.VIII, Blasiu

Szabó, Miklós; Szögi László, *Erdélyi Peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849 [Transylvanian Peregrines. Students from Transylvania at the European Universities 1701-1849]*, Târgu-Mureș, Mentor Kiadó, 1998, 610 p.

Șematismul veneratului cler al Arhidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Romane de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiececan, 804 p.

Togan, Nicolae, *Românii din Transilvania la 1733. Conscripția episcopului Ioan In. Klein de Sadu [The Romanians from Transylvania at 1733. The Census made by the Bishop Ioan In. Klein of Sadu]*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiececane, 1898, 45 p.

Togan, Nicolae, *Statistica românilor din Transilvania în 1733 [The Statistics of Romanians from Transylvania in 1733]* în *Transilvania*, anul XXIX, IX-X/1898, pp. 169-213.

Zecheru, Alexandra Dana, *Figuri de protopopi greco-catolici albainieni de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea [Figures of Greek-Catholic Archpriests from Alba Iulia at the end of the XIXth century and the beginnings of the XXth century]* în *Apulum*, XLIII/2, 2006, pp. 285-292.